

TÜRKÇENİN HÂL EKLERİ VE FİİL KİPLERİNDE ÇOK TERİMLİLİK SORUNU

PLURAL TERM-MATTER IN THE POSITION SUFFIXES AND VERBAL TENSES OF TURKISH LANGUAGE

M. Fatih ALKAYIŞ*

Öz

Türkçede hâl ekleri ve fiil kiplerinin önemli bir işlevi vardır. İfadelerin doğru ve eksiksiz anlaşılabilmesi için hâl ekleri ve fiil kiplerinin yerinde kullanılması gerekmektedir. Terminoloji bakımından Türkçenin en büyük sorunu, kavramlarının çok terimli oluşudur. Türkçede her bir hâl eki ve fiil kipini karşılamada birden çok terim kullanılmakta; bu durum da bazı anlaşılmazlıklara yol açmaktadır. Bu anlaşılmazlıkları ortadan kaldırmak için öncelikle hâl ekleri ve fiil kipleri konusunda bir terim birliğine gidilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çok Terimlilik Sorunu, Hâl Ekleri, Fiil Kipleri.

Abstract

The position suffixes and verbal tenses are very important in Turkish language. They must be used in the right places for the explanations to be understood completely. The biggest problem of Turkish language about terminology is that the words are called with various terms. Plural terms are used for each position suffixes and verbal tenses, so that this position causes some confusions in this subject. Firstly, it is necessary to get a terminology unity on the position suffixes and verbal tenses for getting these confusions away.

Key Words: Plural Term-Matter, Position Suffixes, Verbal Tenses.

* Yrd.Doç.Dr, Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
falkayis@posta.adiyaman.edu.tr

GİRİŞ

Eklemeli bir yapıya sahip olan Türkçede hâl ekleri ve fiil kiplerinin önemli bir yeri vardır. Hâl ekleri ve fiil kipleri, genel olarak yapım ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayırdığımız eklerden *çekim ekleri* grubuna girmektedir. “Fiil, isim kök veya gövdelerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre kelimeler arasında durum (hâl), iyelik, çokluk, zaman, kişi ilişkisi kuran birimlere çekim ekleri” (Türkçe Sözlük, 2005: 407) denir. Hâl ekleri ve fiil kiplerini kullanmaksızın konuşmak, yazmak veya herhangi bir şekilde anlaşmak mümkün değildir. Bunlar kelimelere işlerlik kazandıran ve sözlere yön veren eklerdir. İfade etmek istediklerimizin tam olarak anlaşılabilmesi için bunların doğru ve yerinde kullanılması gerekmektedir.

“Terimler; bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimelerdir” (Türkçe Sözlük, 2005: 1959). “Anlamları dar ve sınırları olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir. Eskiden *ıstılah*¹ adıyla adlandırılan terim, *umumi veya adi kelimelerden farklı kelimeler* diye tanıtılmıştır” (Zülfikar, 1991: 20). Özel alanların kavramları olan terimler, kullanım alanları genişleyip genel kullanım özellikleri kazandıkça terim olma niteliklerini de yitirirler. Örneğin, *telefon, radyo, televizyon, uçak, tren* gibi sözcükler, bu nesnelere ilk bulunduğu terim niteliği taşımış olmalarına rağmen, bugün terim olmaktan çıkmış ve temel söz varlığı içerisinde yer almaya başlamıştır (Aksan, 2003: 40). Buradan hareketle, aslında terim kavramı için kesin bir sınır çizme durumunun mümkün olmadığı, eskiden terim olarak kullanılan bir sözcüğün zamanla terim olma özelliğini yitirebileceği sonucuna varabiliriz.

“Her bilim dalı, kendi özel kavramlarına karşılık olan terimlerinin ancak o bilim dalı mensuplarınca ortak kabul gören bir genellik kazanması ile yüksek bir anlatım düzeyine ulaşabilir” (Korkmaz, 2007: IX). Terimler, bilim ve sanatta, günlük dildeki kelimelerden çok daha önemli bir yer tutmaktadır. Terimlerin kullanılmadığı bir bilim veya sanat dalı düşünülemez. Bilim adamları ancak terimler yoluyla birbirlerinin dillerinden anlarlar; fakat belli bir bilim veya sanat dalına özgü kavramların başkaları tarafından anlaşılabilmesi için, bu

¹ *Istılah* kelimesi Arapça kökenli olup, “barış, uyuşma, uzlaşma” anlamlarına gelen sulh kökünden gelmektedir (bk. Devellioğlu, 1990: 474, 1154). Nitekim Arap dilbilimciler terimler konusunda anlaşmazlığa düştüklerinde bir araya gelerek “terim” kavramını en iyi şekilde karşılayabilecek bir ifade aramış ve *sulh* kökünden türetilen “*ıstılah*” kelimesi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. “*Istılah; ifti’âl* vezninde, aslı üzere ki kâidenin hilâfidir. Bunlar da müsâlâha manasınadır. *İfti’âl* babı müşâreket için dahi gelir” (bk. Mütercim Asım, 1304: 921).

kavramları birden çok terimle adlandırmak yerine, en genel anlamı karşılayan ve herkeste aynı çağrışıma uyandıran tek bir terimle adlandırmak gerekir.

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, sırasıyla, çeşitli dilbilgisi kitaplarından derlediğimiz hâl ekleri ve fiil kipleri terimlerini ve bunlarla ilgili değerlendirmeleri iki başlık altında vereceğiz.

Amacımız, eserlerini çalışmamıza dâhil ettiğimiz değerli bilim adamlarını farklı terimler kullandıkları için eleştirmek veya tenkit etmek değildir. Terminoloji konusuna eğilen her hocamız, kavramları adlandırma noktasında kendi bakış açıları ve tercihlerini ortaya koyarak bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Bizim bu çalışmadaki gayemiz; aynı ek veya kipler için kullanılan farklı kavramları, şekil ve anlam özellikleri bakımından herhangi bir daralmaya yol açmadan, en genel başlıklar altında önermek ve bir terim birliğinin oluşmasına katkıda bulunmaktır.

I) Hâl Ekleri Terimleri:

- A) Genitif hâli (ilgi hâli), Akkuzatif hâli (yapma hâli), Datif hâli (yaklaşma hâli), Lokatif hâli (bulunma hâli), Ablatif hâli (uzaklaşma hâli), instrumental hâli (vasıta hâli), Ekvatif hâli (eşitlik hâli), Direktif hâli (yön gösterme hâli) (Ergin, 1992: 228).
- B) İlgi (-ın, -nın) hâli, Yükleme (-ı, -i) hâli, Yaklaşma (-a, -e) hâli, Bulunma (-da, -de) hâli, Ayrılma (-dan, -den) hâli, Vasıta hâli, Eşitlik hâli, Yön hâli (Yavuz ve Diğerleri, 1997: 99-101).
- C) Kimin hâli, kimi hâli, kime hâli, kimde hâli, kimden hâli, kimle hâli, kimce hâli (Banguoğlu, 1974: 326-331).
- D) -i hâli: evi, yolu, kitabı;
-e hâli: çarşıya, yukarıya, içeriye;
-de hâli: bizde, dışarıda, masada;
-den hâli: Fethiye'den, ondan, uzaktan;
-ce hâli: bizce, kuvvetçe, böylece;
-le hâli: anlayışla, dolmuşla, yazıyla (Beserek, 1991; 22).
- E) Nesne Ardılı: Belirtili nesne ardılı (-i);
Belirteçlik Ardılları: Yönelme ardılı, kalma ardılı, çıkma ardılı, eşitlik ardılı, bağlama ardılı (Adalı, 1995: 66-68).
- F) Yalın hâlde: mücerret;

- i hâlinde: mef'ul-i bih;
 -e hâlinde: mef'ul-i ileyh;
 -de hâlinde: mef'ul-i fih;
 -den hâlinde: mef'ul-i anh (Bilgegil, s.175).
- G) Yalın durum: başak, dağ, tepe, kuş, eğlence;
 İlgi durumu: iş-in başı, kardeşim-in evi, yol-un sonu;
 Yükleme durumu: anlam-ı, ateş-i, yol-u;
 Yönelme durumu: dağ-a, tepe-y-e, bahçe-y-e;
 Bulunma durumu: akıl-da, açık-ta, beşik-te, yol-da;
 Çıkma durumu: ağaç-tan, dağ-dan, Edirne-den, uzak-tan;
 Vasıta durumu: baş-la, kol-la, kürek-le, duyguları-y-la;
 Eşitlik durumu: aptal-ca, aylar-ca, gönlün-ce, para-ca (Korkmaz, 2003: 23-25).
- H) Yalın durum: göz;
 Belirtme durumu: gözü;
 Yönelme durumu: göze;
 Kalma durumu: gözde;
 Çıkma durumu: gözden;
 Tamlayan durumu: gözün;
 Eşitlik durumu: paraca, boyca;
 Yön gösterme durumu: sonra, taşra;
 Araçlı durum: yayan, yazın, kışın; (Aksan, 2003: 79-80).
- İ) İsmi -i hâli (Belirtme durum eki): ev-i, kim-i;
 İsmi -e hâli (Yönelme durum eki): nere-y-e, kim-e;
 İsmi -de hâli (Bulunma durum eki): nere-de, kim-de;
 İsmi -den hâli (Çıkma durum eki): nere-den, kim-den; (Akbayır, 2006: 51-52).
- J) Belirtme / Yaklaşma / Bulunma / Uzaklaşma / İlgi / Vasıta (Yakıcı ve diğerleri, 2011: 210).
- K) Yalın durum (eksiz)
 İlgi durumu: +(n)In
 Yükleme durumu: +(y)I / +(n)I
 Yönelme durumu: +(y)A / +(n)A
 Bulunma durumu: +DA
 Ayrılma durumu: +DAN
 Araç-Birliktelik (Vasıta) durumu: +IA / +(I)n

Eşitlik durumu: +CA (Özçelik ve Erten, 2011: 102-103).

- L) Yükleme / Yönelme / Bulunma / Uzaklaşma / Vasıta / Eşitlik / İlgi (Aktan, 2009: 75-80).
- M) Yükleme / Yaklaşma / Bulunma / Uzaklaşma / Vasıta (Karahan, 1999: 41-43).
- N) Yalın hâl: araba, evler;
İlgi hâli: duvar-ın, defter-in;
Belirtme hâli: yol-u, göz-ü;
Yönelme hâli: dağlar-a, ev-e;
Bulunma hâli: akıl-da, dergi-de;
Ayrılma hâli: ana-dan, biz-den;
Beraberlik hâli: araba-y-la, şevk-le;
Eşitlik hâli: usul-ca, ben-ce;
Yön hâli: son-ra, dış-arı, iç-eri (Odacı ve diğerleri; 2008: 120-123).
- O) Yalın Sözcük: ev, kapı;
Tamlayan eki -in ile: ev-in;
Belirtme eki -ı, -i, -yı ekidir: ev-i, kapı-yı;
Yönelme eki -a, -e, -ya, -ye ekidir: ev-e, kapı-ya;
Bulunma eki -da, -de ekidir: ev-de, kapı-da;
Çıkma eki -dan, -den ekidir: ev-den, kapı-dan (Bozkurt, 2002: 266).
- P) Yalın durum: Adın durum eki almamış biçimi;
Belirtme (Yükleme) durumu: Ev-i boşalttı;
Yönelme durumu: Bahçe-y-e girdi;
Bulunma (Kalma) durumu: Sepet-te ne var;
Çıkma durumu: Ova-dan geldi;
Tamlayan durumu: ev-in yolu; (Bilgin, 2006: 203-204).

Türkçede hâl ekleri için kaç çeşit terim kullanıldığını her bir eke göre yan yana verelim:

Genitif hâli, ilgi hâli, ilgi durumu, kimin hâli, tamlayan durumu: Kavramlar arasında ilgi kuran bu hâl, beş ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Akkuzatif hâli, belirtme durumu, yükleme hâli, yükleme durumu, kimi hâli, belirtili nesne ardılı, -i hâli, mef'ul-i bih: Belirtme bildiren bu hâl, sekiz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Datif hâli, yaklaşma hâli, yönelme ardılı, yönelme durumu, -e hâli, mef'ul-i ileyh: Yönelme anlamı taşıyan bu hâl, altı ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Lokatif hâli, bulunma hâli, bulunma durumu, kimde hâli, kalma ardılı, -de hâli, ismin -de hâli, mef'ul-i fih: Bulunma anlamı taşıyan bu hâl, sekiz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Ablatif hâli, ayrılma hâli, ayrılma durumu, çıkma ardılı, çıkma durumu, kimden hâli, uzaklaşma, -den hâli, ismin -den hâli, mef'ul-i anh: Ayrılma anlamı taşıyan bu hâl, on ayrı terim ile karşılanmaktadır.

İnstrumental hâli, vasıta hâli, vasıta durumu, araçlı durum, araç-birliktelik durumu, beraberlik hâli, bağlama ardılı, kimle hâli, -le hâli: Vasıta bildiren bu hâl, dokuz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Ekvatif hâli, eşitlik hâli, eşitlik ardılı, eşitlik durumu, kimce hâli, -ce hâli: Eşitlik anlamı taşıyan bu hâl, altı ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Direktif hâli, yön hâli, yön gösterme hâli, yön gösterme durumu: Belli bir yönü işaret eden bu hâl, dört ayrı terim ile karşılanmaktadır.

II) Fiil Kipleri Terimleri:

A) Bildirme Kipleri: Geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman;

Tasarlama Kipleri: Şart, istek, gereklilik, emir şekilleri (Ergin, 1992: 289).

B) Haber (Bildirme) Kipleri: Geniş zaman, şimdiki zaman, görülen (di'li) geçmiş zaman, öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman, gelecek zaman;

Dilek Kipleri: Emir, şart, istek, gereklilik (Yavuz ve Diğerleri: 1997: 117).

C) Asıl zamanlar: Geçmiş zaman (bil-di), Şimdiki zaman (bil-i-yor), Gelecek zaman (bil-ecek): Dolaylı geçmiş zaman (bil-miş), Geniş zaman (bil-ir);

Uyarı kipleri: Dilek-şart kipi (bil-se), İstek kipi (bil-e), Gereklilik kipi (bil-meli), Buyuru kipi (bil-sin) (Banguoğlu, 1990: 441-443).

D) Bildirme Kipleri: Şimdiki zaman, Belirli geçmiş zaman, Belirsiz geçmiş zaman, Gelecek zaman, Geniş zaman;

İsteme Kipleri: İstek kipi, dilek-koşul kipi, gereklilik kipi, emir kipi (Hengirmen, 1998: 218).

E) Bildirme Kipleri: Belirli geçmiş zaman (gel-di), belirsiz geçmiş zaman (gel-miş), gelecek zaman (gel-ecek), şimdiki zaman (gel-i-yor), geniş zaman (gel-ir);

Tasarlama Kipleri: Şart, istek, gereklilik, emir şekilleri (Gülensoy, 2000: 410).

F) Eylem Kipleri: Dİ'li geçmiş zaman (Kesin geçmiş zaman); MİŞ'li geçmiş zaman (Sanılı geçmiş zaman); Şimdiki zaman; Gelecek zaman; Geniş zaman; Gereklik kipi, İstek kipi; Dilek-koşul kipi; Buyuru (emir) kipi (Gencan, 1983: 145-153).

G) Bildirme Kipleri: Görülen geçmiş zaman kipi (-DI, -DU); Duyulan geçmiş zaman kipi (-mİş, -mUş); Şimdiki zaman kipi (-yor); Gelecek zaman kipi (-AcAk); Geniş zaman kipi (-r, -Ur, -Ar);

Tasarlama Kipleri: İstek kipi, Emir kipi, dilek-şart kipi, Gereklilik kipi (Korkmaz, 2003: 584-693).

H) Bildirme Kipleri: Öğrenilen geçmiş zaman (-mİş, -miş, -muş, -müş); Görülen geçmiş zaman (-dİ, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü); Şimdiki zaman (-yor; -makta, -mekte); Gelecek zaman (-acak, -ecek); Geniş zaman (-r; -ır, -ir, -ur, -ür; -ar, -er);

Tasarlama Kipleri: Şart kipi (-sa, -se); İstek kipi (-a, -e); Gereklilik kipi (-malı, -meli); Emir kipi (Her kişi için ayrı eki vardır), (Yakıcı ve diğerleri, 2011: 134).

İ) Bildirme Kipleri: Görülen geçmiş zaman (-DI); Öğrenilen geçmiş zaman (-mİş); Şimdiki zaman (-yor; -mAKtA); Gelecek zaman (-(y)AcAK); Geniş zaman (-(I)r, -Ar, -mAz);

Tasarlama Kipleri: İstek (-(y)A); Emir (Her kişi için ayrı emir eki); Gereklik (-mAlI); Şart (-sA), (Özçelik ve Erten, 2011: 143-152).

J) Haber Kipleri: Görülen geçmiş zaman (-dİ, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü); Öğrenilen geçmiş zaman (-mİş, -miş, -muş, -müş); Şimdiki zaman (-yor; -makta, -mekte); Gelecek zaman (-acak, -ecek); Geniş zaman (-ar, -er, -r);

Tasarı Kipleri: Dilek-Şart kipi (-sa, -se); İstek kipi (-a, -e); Gereklilik kipi (-malı, -meli); Emir kipi (Her bir kişi için ayrı eki vardır); (Odacı ve diğerleri, 2008: 125).

K) Devinim:

Geçmiş zaman: Belirli geçmiş zaman (-di), Belirsiz geçmiş zaman (-miş); Şimdiki zaman: (-yor); Gelecek zaman (-acak, -ecek); Geniş zaman (-r; -ır, -ir, -ur, -ür; -ar, -er); İstek (-a, -e); Koşul (-sa, -se); Gereklilik (-malı, -meli); Buyurum (gel, gel-in, gel-iniz, gel-sin, gel-sinler); (Bozkurt, 2002: 268).

L) Bildirme (Haber) Kipleri: Geçmiş zaman (geldi/gelmiş); Şimdiki zaman (geliyor); Gelecek zaman (gelecek);

İsteme Kipleri: Dilek (Dilek-Koşul) kipi (-sa, -se); İstek kipi (-a, -e); Gereklilik kipi (-malı, -meli); Buyruk (Emir) kipi (kip eki yoktur); (Bilgin, 2006: 367-377).

Türkçede fiil kipleri için kaç çeşit terim kullanıldığını her bir kipe göre yan yana verelim:

Fiil kipleri, incelediğimiz eserlerde önce iki ana başlık altında sınıflandırılmış; ardından da diğer alt kiplere ayrılmıştır.

Ana Kipler:

1) *Bildirme Kipleri, Haber Kipleri, Asıl Zamanlar, Devinim:* Bu kavramlar, Türkçede kullanılan beş ana zamanı (geçmiş zamanlar; geniş, şimdiki, gelecek zaman) karşılayan terimlerdir.

2) *Tasarlama Kipleri, Tasarı Kipleri, Dilek Kipleri, Uyarı Kipleri, İsteme Kipleri:* Bu kavramlar, Türkçedeki beş ana zamanın dışında kalan “gereklilik, emir, istek, şart” kiplerini karşılayan terimlerdir.

Alt Kipler:

Geniş zaman: Geniş zaman kipi, tek bir terim ile karşılanmaktadır.

Şimdiki zaman: Şimdiki zaman kipi, tek bir terim ile karşılanmaktadır.

Gelecek zaman: Gelecek zaman kipi, tek bir terim ile karşılanmaktadır.

Görülen geçmiş zaman, geçmiş zaman, belirli geçmiş zaman, kesin geçmiş zaman, Dİ’li geçmiş zaman: Görülen geçmiş zaman kipi, beş ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Öğrenilen geçmiş zaman, geçmiş zaman, dolaylı geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, sanılı geçmiş zaman, MİŞ’li geçmiş zaman: Öğrenilen geçmiş zaman kipi, yedi ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Şart kipi, koşul kipi, dilek-şart kipi, dilek-koşul kipi: İşi bir şarta bağlayan bu kip, dört ayrı terim ile karşılanmaktadır.

İstek kipi: İstek bildiren bu kip, tek bir terim ile karşılanmaktadır.

Gereklik kipi, gereklilik kipi: İşin gerekliliğini anlatan bu kip, iki ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Emir kipi, buyuru kipi, buyurum, buyruk kipi: Emir bildiren bu kip, dört ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere, bazı yerlerde hâl ekleri ve fiil kiplerinin kendileri bile terim adı olarak kullanılmıştır: *-i hâli, -e hâli, -de hâli, -den hâli, -ce hâli, -le hâli; -di’li geçmiş zaman, -miş’li geçmiş zaman* vb. Aslında ekin veya kipin

kendisinin terim adı olarak kullanılması doğru değildir. Çünkü bu durum bir başka sorunu daha ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, ilköğretim okulu düzeyindeki çocuklara bu kavramları *-i hâli, -e hâli, -de hâli, -den hâli* veya *di'li geçmiş zaman, -miş'li geçmiş zaman...* biçimleriyle anlattığımızda, bu çocukların “oda-y-ı, oda-y-a, oda-da, oda-dan; uç-tu-m, uç-muş...” gibi kalın sıralı kelimeleri okuduktan sonra, “demek ki bize anlatılanların yanı sıra *-ı hâli, -a hâli, -da hâli, -dan hâli; -tu'lu geçmiş zaman ve -muş'lu geçmiş zaman* terimleri de varmış” gibi bir düşünceye kapılabileceklerini de göz önünde bulundurmalıyız. Bu tür karışıklıkların önüne geçmek için ekin veya kipin kendisinin terim adı olarak kullanılmaması gerekmektedir.

“Ek hangi işlevde olursa olsun, tek isim kullanmak lâzımdır ve şekli de dikkate alan bu isim, baskın işlevi ifade eden bir isim olmalıdır” (Ercilasun, 1993: 5). Terminolojide aynı kavram için birden çok terimin kullanılması doğru değildir; esas olan birliklidir.

Terimler konusunda yaşanan sorunlar bugün öyle bir noktaya gelmiştir ki, üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri arasında bile aynı kip veya hâl eki için farklı terimlerin kullanıldığı görülebilmektedir. Hatta işi daha da ileri bir noktaya taşıyalım: Bir üniversitenin değişik fakülte ve yüksekokullarında derse giren aynı öğretim elemanı dahi bölümüne ve öğrenciye göre farklı terimler kullanabilmektedir. Örneğin, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü derslerinde “*yönelme, bulunma, ayrılma hâlleri; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman kipleri*” terimlerini kullanan öğretim elemanı, diğer bölümlerin “Türk Dili” derslerine girdiğinde ise yine bu kavramlar için “*ismin -e, -de, -den hâlleri; -di'li geçmiş zaman, -miş'li geçmiş zaman kipleri*” terimlerini rahatlıkla kullanabilmektedir. Bu durum çoğumuzun bizzat yaşadığı bir gerçektir. En basitinden, eğitim hayatımızın çeşitli basamaklarında bile (*ilk, orta, üniversite*) bizlere anlatılan terimler birbirini tutmamakta; aynı kavramın ilk ve orta öğretimde farklı, üniversitede farklı adlandırıldığı görülebilmektedir.

Öyleyse konuyla ilgili önerimiz şu olacaktır:

Hâl ekleri ve fiil kiplerini şekil ve anlam bakımından en geniş ölçüde karşıladığını düşündüğümüz şu terimler kullanılmalıdır: *ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma/çıkma, vasıta, eşitlik, yön hâlleri; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gereklilik, şart, emir kipleri*. Önerdiğimiz bu terimler, belirtilen kavramları en geniş ölçüde ifade eden ve çoğunlukla kabul gören kelimelerdir. Bunların dışında *şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman* ve *istek* kiplerini karşılamada sadece birer terim kullanıldığı için, bu kiplerde herhangi bir terim sorunu yaşanmamaktadır.

Önerdiğimiz bu terimler içerisinde “öğrenilen geçmiş zaman” kavramı için bazı eserlerde “duyulan geçmiş zaman” ifadesi de geçmektedir. Duyulan geçmiş zaman ifadesi aslında geniş kapsamlı bir terimdir; ancak sadece duyma yoluyla öğrenmeyi kapsar, okuma yoluyla öğrenmeyi dışarıda bırakır. İnsan hem duyarak hem okuyarak öğrenir. Öyleyse bu kavramın en genel ve en kapsamlı terim olan “öğrenilen geçmiş zaman” sözüyle karşılanması daha doğru olacaktır.

Bulunma bildiren *-da, -de, -ta, -te* ekinin, bulunma işlevinin dışında, bugün birkaç örnekte sıfat olarak kullanıldığı görülmektedir. Örnek: *gözde öğrenci, sözde iş* vb. Ayrılma bildiren *-dan, -den, -tan, -ten* ekinin ise ayrılma işlevinin dışında bazı örneklerde sıfat olarak (Örnek: *sudan sebep, yalandan hastalık* vb.) bazı örneklerde de zarf olarak (Örnek: *sıkıntıdan, öfkemden* vb.) kullanıldığı görülmektedir. Bulunma ve ayrılma ekleri, bu tür örneklerde farklı işlevler kazanarak çeşitli görevlerde kullanılsalar bile bunların ilk çıkış yerleri yine bulunma ve ayrılma hâlleridir. Yani bu ekler birkaç örnekte zamanla farklı anlamlar kazanmış olup, bu anlamlar yine bulunma ve ayrılma durumlarından hareketle ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

- 1) Türkiye Türkçesinin terminoloji açısından en büyük sorunu, dilbilgisi kavramlarının çok terimli olmasıdır. Yani her bir kavramın birkaç terimle adlandırılmasıdır. Bu soruna dilbilgisi konuları içerisinde en çok hâl ekleri ile fiil kiplerinde rastlamaktayız.
- 2) Türkçede her bir hâl eki için çok sayıda terim bulunmaktadır.
- 3) Bazı kitaplarda hâl eklerinin kendisi dahi terim adı olarak kullanılmıştır: *-i hâli, -e hâli, -de hâli, -den hâli* vb. Hâlbuki, bunlar sadece ekin birer varyantı niteliğindedir.
- 4) Hâl ekleri için, hâlin işlevini en geniş ölçüde karşıladığını düşündüğümüz şu terimlerin kullanılması uygun olacaktır: *İlgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma/çıkma, vasıta, eşitlik, yön hâlleri*.
- 5) Fiil kipleri, öncelikle iki ana başlık altında ele alınmış ve daha sonra diğer alt terimlere ayrılmıştır.
- 6) Geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve istek kipleri dışında kalan her bir fiil kipi için birden çok terim kullanılmıştır.
- 7) Görülen geçmiş ve öğrenilen geçmiş zaman kip eklerinin varyantları bile terim adı olarak kullanılmıştır: *-Dİ’li geçmiş zaman, -MİŞ’li geçmiş zaman* vb.

- 8) Fiil kipleri için, kipin işlevini en geniş ölçüde karşıladığını düşündüğümüz şu terimlerin kullanılması uygun olacaktır: *Geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman; şart, istek, gereklilik ve emir kipleri.*
- 9) Konuyla ilgili olarak yukarıda önermiş olduğumuz bu terimlerin bilim adamlarımızın nezdinde bir karşılık bulması, kendilerinden gelecek katkılarla konunun çeşitli yönleriyle ele alınması ve çok terimlilik durumunun artık bir sorun olmaktan çıkıp bu konuda birliğin sağlanması eğitim-öğretim hayatımızda önemli bir sıkıntıyı giderecektir.
- 10) Hâl ekleri ve fiil kiplerindeki çok terimlilik sorunu, yani hâlin ve kipin birden çok terimle karşılanması durumu, bir kavram kargaşasını ortaya çıkarmaktadır. Bu çok terimlilik sorununun bir an önce giderilmesi hem öğrencileri hem de öğretim elemanlarını (*öğretmen, okutman, öğretim üyesi* vb.) büyük ölçüde rahatlatacak ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya; Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, TDK Yayınları, Ankara-1995.
- AKBAYIR, Sıddık; Cümle ve Metin Bilgisi; Pegem Yayıncılık, 4.baskı, Ankara-2006.
- AKSAN, Doğan; Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), 2.baskı, TDK Yayınları, Ankara-2003.
-; Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını; Bilgi Yayınevi, Ankara-2003.
- AKTAN, Bilâl; Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, Gazi Kitabevi, Ankara-2009.
- BANGUOĞLU, Tahsin; Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul-1974.
-; Türkçenin Grameri, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara-1990.
- BESEREK, Ahmet; Türkçede Cümle Yapısı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1991.
- BİLGEGİL, Kaya; Türkçe Dil Bilgisi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, Muhittin; Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, 2.baskı, Anı Yayıncılık, Ankara-2006.
- BOZKURT, Fuat; Türklerin Dili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-2002.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara-1990.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", 22-23 Ekim 1993 Tarihlerinde Türk Dil Kurumunca Düzenlenen *Türk Gramerinin Sorunları* Toplantısında Okunan Bildiri.
- ERGİN, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, 19.Baskı, İstanbul-1992.
- GENCAN, Tahir Nejat; Dilbilgisi, Kanaat Yayınları, İstanbul-1983.
- GÜLENSOY, Tuncer Gülensoy; Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara-2000.
- HENGİRMEN, Mehmet; Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayınları, Ankara-1998.
- KARAHAN, Leylâ; Türkçede Söz Dizimi, 6.baskı, Akçağ Yayınları, Ankara-1999.
- KORKMAZ, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara-2003.

.....; Gramer Terimleri Sözlüğü, 3.baskı, TDK Yayınları, Ankara-2007.

MÜTERCÜM ASIM; Tercümetü'l-Kamus, c.1, İstanbul-1304.

ODACI, Serdar ve diğerleri; Üniversiteliler İçin Dil ve Anlatım, Tablet Yayınları, Konya-2008.

ÖZÇELİK, Sadettin; ERTEN, Münür; Türkiye Türkçesi Dilbisi, Bizim Büro Basımevi, Ankara-2011.

TÜRKÇE SÖZLÜK; TDK Yayınları, Ankara-2005.

YAKICI, Ali ve diğerleri; Üniversiteliler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Gazi Kitabevi, Ankara-2011.

YAVUZ, Kemal; YETİŞ, Kâzım; BİRİNCİ, Necat; Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, Bayrak Yayınları, İstanbul-1997.

ZÜLFİKAR, Hamza; Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yayınları, Ankara-1991.